

**ПРЕДГОВОР: ЗА ИНТЕРКУЛТУРНОСТТА И
ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
(МЕТОДИ ЗА ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ. АКСИОС, 1997)**

Иван П.Иванов

Сравнителната новост на термините интеркултурност и интеркултурно образование у нас изискват по-подробното им разглеждане. Постановката “Какво е интеркултурност?” имплицира два постулата: първо, разглеждането на педагогическите категории и теории през призмата на културата и второ, привеждане на практиките на образованието към тази парадигма.

Що се отнася до терминологията в тази област, необходими са някои бележки.

Думите са резултат от нашето възприемане на света, те имат исторически и контекстуални измерения и са свидетелства и документи за времето си. Терминологията често отразява ситуации при които обществото е построено на бинарна /противостояща/ си основа, например при термини като “заседнали - мигранти”; “мнозинство - малцинство”; “нормално - аномално”. Не само думите са противопоставени една на друга, те изразяват и противопоставеност на отношенията в рамките на терминологичния модел - болшинството е нормално, малцинството - не и т. н. Също така, думи като миграция, емиграция, имиграция и пр. в различните страни и в различни исторически моменти са имали различен смисъл, особено в законодателен план. Същото е положението и с малцинствата /не само етнически, но въобще различните от мнозинството културни общности/.

Култура

По думите на Едгар Морен това е дума-клопка. Тя много често се обяснява с производството на едно общество /противно на природата/, като съдържаща определен лимит от особени ценности и смисли /символно значение/. Счита се, че етимологично е най-близко до думите “култ” и “култивирам”. Затова и не е без основание постановката за култура на тялото и душата.

- Културата се разбира като особена, съществена човешка същност, която прави хората различни и особени по начина си на живот и възприемане на света. Тази теза не е нова. Формулата “култура = цивилизация” е особено популярна в началото на века /Норберт Елиас/.

- Известни са *лингвистични определения* за култура, свеждащи я до съвкупността от писмени и изобщо знакови изразявания на човека /Анре Мартине/, които всъщност са продукт на същата тази култура.

- Има *етнологичен подход* към културата - съвкупност от материалната и интелектуална продукция на човечеството или на отделния индивид, различна от природата. От тази гледна

точка не може да има човек без култура, тъй като самият човек е културен феномен. Усвоявайки културата, човек се адаптира към средата си.

В това направление основните теории са две: *еволюционизъм*, според който културната история на човечеството преминава от по-прости /дивачество/ към по-сложни етапи /цивилизация/. Цивилизацията е висша форма на култура и светът се разглежда като калейдоскоп от различни по степен на цивилизованост култури. Тази теория съдържа в себе си и разбирането за висши и нисши култури /раси/ и за етноцентризм. Реакция на тази тенденция е *културният релативизъм* - нагласа да се възприема относителната ценност на всяка култура, човешка група и индивид, култ към оригиналността.

· Има и *антропологично определение* /Мишел Лейрис/ - социално наследство, възприемането на което всяка генерация организира за следващата - възприемане, модифициране, координиране на старите, традиционните и новите, иновационните моменти. Културата е съвкупност от познания и изобщо опит на индивида, групата или обществото като цяло. Това разбиране е много близко и до тезата на Жаклин Ромили, която пък извежда формулата: “култура = образование”. Според нея терминът има аналогичен смисъл, отнесен и към растенията, и към животните, и към хората. Както се облагородява “окултурява” растението, така това се прави с човешката душа. Културата е храна за човека. Благодарение на нея /него - образованието/, човек става дисциплиниран, развива свое разбиране за проблемите, придобива свой опит, ползвайки опита на другите, живели преди него. [Tabouret-Keller, A. De la culture ideale aux cultures de contact. In: Coultures ouvertes sociétés interculturelles. Du contact a l'interaction. Vol 2,P., 1994,15-39]

· Има и *социологическо определение* - маниерите, начините на чувстване и мислене в една социална група; “начина на живот”, “стилът на живот”... Хората имат собствен хабитус /habitus/ - език, система от ценности, схеми за възприятие и за поведение, начин на мислене и чувстване, характерни за тяхната култура. На тази основа те придобиват културна идентичност. Този въпрос има и субективен план, тъй като става дума за една “компетентност при комуникация” /Едмунт Липиански/, това, което ни позволява нормална комуникация, основана на живота в групата - норми и схеми, подлежащи на разбиране /Жилбер Сюмондон/. специфична за културите и която не е само лингвистичен проблем.

Всяко общество е разделено на индивиди и групи по разни белези: основни /националност, култура, етничност/ и вторични /социални, регионални, генерализационални особености на културата/, които формират специфични субкултури. Комуникацията между хората се основава именно на различията.

Културата има символно измерение. Символите могат да са повече или по-малко кодифициране и са обединени в системи от митове и ритуали. Всяка общност има своите символи, които сплотяват членовете ѝ около ценностите, които олицетворяват.

Функции на културата

Културата изпълнява две главни функции:

1. Социализация на индивидите

2. Създаване на лична и колективна идентичност /на кого приличаме и от кого се различаваме/. Именно в последното е заложен основният културен конфликт, тъй като това означава диференциация и нещо повече - противопоставяне. Основните процеси са два: идентичност и етничност.

Идентичност - съществуват две основни дефиниции: (1) условието, което прави един човек нещо специфично, индивидуалността му и (2) условието, което прави един човек еднакъв, унифициран с другите.

Етничност - от антропологична гледна точка етническата група има етничност - етикет, който тя възприема за да се маркира и декларира, че дадена група се различава от другите и съответно се състои от приличащи си хора. Това е асоциация с определено местоживеене /територия, страна/; история и съдба; език и други културни особености /фундаментални ценности, религия/; черти на характера и устойчиви, характерни форми на поведение. [По: Moertan, M. Le fin d'Ariane et le fillet d'Indra. Réflexions sur ethnographie, ethnicité, identité, culture et interaction. In: Cultures ouvertes sociétés interculturelles. Du contact a l'interaction. Vol 2, P., 1994, 129-146]

Интеркултурните изследвания изискват разглеждането на идентичността и етничността като феномени и като концепции. Това са отправни точки за анализ и за социолозите, и за психолозите, и за педагозите. Това са проблеми и от съвсем битов характер, засягащи хората, с които се срещаме всеки ден, включително и в училище.

Социалната психология разглежда редица въпроси на идентичността и комуникацията: за социалната идентичност и груповата принадлежност; за перцептивните механизми и атрибути при интергруповите взаимодействия - стереотипи, ефектът от категоризацията /механизмите на интеркултурното взаимодействие/, ефекта на контраста /акцентиране върху различията/, ефект на стереотипа /отношение към "другите"/, ефект на асимилацията.

Механизмите за защита от натиска на другите и същевременно за придобиване на идентичност са:

1. *Проектиране* - вътрешна конфронтация, проекция, обективизиране и фиксиране на другия като антагонистичен, "алтерофобия".

2. *Отцепване* - поставяне на бариера между "нас" и "другите", между "себе си" и "тях"; надценяване на "нас" и обезценяване на "другите", като стремежът е да се получи една "добра" идентичност.

3. *Отричане* - минимализирана и глобализирана културна диференциация, като идентичността се разглежда като обща от типа: младите, жените, комунистите... Националната идентичност обикновено не се отчета.

4. *Идеализация* - често се идентифицира с един митичен персонаж /"освободител", "поробен", "пазител на традициите" ... /, който става една идеална фигура, в която са съсредоточени

аспирациите на човека. Това е част от един екзотичен дух. [Lipansky, E. Approche de la communication interculturelle a travers la dynamique des groupes. In: Coultures ouvertes sociétés interculturelles. Du contact a l'interaction. Vol 2, P., 1994, 108-118]

Межкултурни отношения

Отношението между културите може да се изрази с няколко термина:

Акултурация - термин, въведен през 1936 от американските социолози Р. Редфийлд, Р. Линтън, М. Херсковиц за означаване на връзките между две или повече различни култури. Вследствие на продължителен контакт между техни представители /индивиди или групи/ се получават изменения в културния патерн на едната или двете групи. Контактът може да е реципрочен /търговия, туризъм, медии/ и равностоен, но много по-често е неравнопоставен /робство, колониализъм/, асиметричен и свързан с културна доминация. В резултат се получава или синтез на двете култури с тенденция към хомогенизиране, или културен дуализъм - съвместно съжителство на културите без вътрешно насилствено налагане на едната над другата. Акултурацията може да премине и в насилствени форми на асимилация, тотално систематично потискане и дискриминиране на едната култура от другата /Е. Дюркем: "механичната солидарност води до органична солидарност"/. Специфичен феномен е културната съпротива и връщането към традиционните ценности с цел повишаване на груповата идентичност /локален език, диалект, местно облекло и др./. Всъщност възможните резултати от акултурацията са: диференциация, интеграция, асимилация, сепарация и сегрегация, маргинализация.

Диференциация - процес на ограничаване, стесняване обема на групата. Пак според Хоровиц съществува в два варианта: разделяне $A=B+C$; една група се разпада на нови/ и пролиферация $A=A+B$; една или повече групи произвеждат нова, допълнителна/.

Интеграция - общностите се свързват в едно общество, с уважение на тяхното различие и без тотално доминиране на мнозинството. Икономическа и социална адаптация, без загубване на специфичната културна идентичност. Нарича се още англо-саксонски модел на межкултурно взаимодействие.

Асимилация - процес на заличаване границите между две групи /ерозия/. Нарича се френски модел на межкултурно взаимодействие. Според теорията на Доналд Хоровиц съществува в два варианта: *амалгамация* $A+B=C$; две или повече групи се сливат и формират една нова, по-широка/ и *инкорпорация* $A+B=A$; една група обсебва идентичността на друга/. Според теорията на Гордън Милтън, това е основният процес на групово взаимодействие. Неговият мултидименсионален модел на асимилационните процеси включва 7 измерения: структурно, културно, брачно, идентификационно, възприемателни нагласи /предразсъдъци/, поведение /дискриминация/, ценностен и властен конфликт.

Контактът на мнозинството и малцинството води на първо място до културна асимилация или акултурация, като последната се проявява само ако няма други форми на асимилация. Про-

дължителната акултурация води до структурна асимилация на малцинството, последвана от всички останали форми на асимилация.

Маргиналност - термин, свързан с името на Р. Парк, изразява се с неустойчив, половинчат, статут, колебаещ се между “нито А, нито Б” и “и А, и Б”. обикновено се получава при смесени групи /семейства от различни етнически, расови и културни общности/, при деца от такива групи /мулати, метиси и пр./, при такива, които са напуснали собствената, но още не са се интегрирали в другата културна среда /емигранти/. Чести съпътстващи явления са расизъм /и от двете страни/, ксенофобия /особено при криза/, проблеми в начина на живот /жилище, училище, материален стандарт, работа/

Едно глобално общество се характеризира на първо място с глобалната еднотипна култура на своите членове. Вътре в рамките на това общество обикновено съществуват наред с основната /глобалната/ култура и различни *субкултури* /на възрастов, ценностен, етнически или друг признак/, без да загубят характерността си. В обществото почти винаги съществува и *контракултура* - съвкупност от ценности, модели на поведение и живот, които се противопоставят на официалната. Контракултурата е свързана с придобиването на алтернативна идентичност. Тя обикновено съществува паралелно с официалната като една автономна култура /революционери, хипита и пр./, като между официалната и контракултурата съществува непрекъснатата война.

Монокултурно /mono-/ и производни термини. Означава приоритет, монопол на една култура или културна общност /етнос, религия, идеология и пр./ Развиват се два типа общества: расистко и асимилационистко.

Мултикултурно /multi-/ , мултикултурализъм и други производни и плурикултурно /pluri-/ и производните термини. Имат сходно значение, от “много”, “повече”. Това са статични характеристики на ситуацията. Всяко общество всъщност е мулти- и плури-културно, тъй като е съставено от индивиди и групи, представящи различни култури.

Транскултурно /trans-/ и производните. Терминът включва в себе си една представа за граница - динамично и реципрочно отношение. Взаимодействията не се изключват, но не се и предполагат. Често като синоним се използва американският термин “*cross-cultural*”, но използването на последния е много широко и двусмислено - и в смисъл на мулти- и на интер- културализъм.

Интеркултурното взаимодействие

Поради особеното значение за настоящото издание на термина “интеркултурно”, ще му отделим повече внимание.

Интеркултурно /inter-/ и производните термини. Акцентира се върху динамиката на процесите. Терминът има две части: “интер” експлицитно предполага реални взаимоотношения /интеракции/, взаимозависимости; “култура” - особености на ценностите, начина на живот, регламентации на взаимоотношенията между хората, представи за света, начини на взаимодействие, представи за време и пространство и пр.

Интеркултурността постулира необходимост от позитивни контакти между групите и индивидите в обществото, тя е едно разбиране, един метод, една перспектива на действие. Тя предполага обмен. Трансформира се в два вида обществени постройки: либерално-плюралистично /отсъствие на законодателство за репресия по даден признак - етнос, раса, пол и пр./ и корпоративно-плюралистично /признаване на реалностите раса, етнос и други и легализиране чрез квоти във всеки сектор - икономика, политика и т. н.

Интеркултурната комуникация засяга форми на отношения между културите: разпределение на продуктите за консумация, мас-медийни емисии и пр.

Е.Липански отбелязва два парадокса при интеркултурната комуникация: културната идентичност е едновременно и условие, и пречка за интеркултурна комуникация; възприемането на другите като чужденци засилва диференциращите механизми. Тези механизми затрудняват едно точно оценяване на различията. Трябва да се акцентира на другите като подобни, за да се достигне до разбиране и разпознаване.[Ibid.]

Мултикултурността е понятие, което отразява най-точно отношенията в англо-саксонския свят. Свързва се с признаване на етническите и другите културни малцинства, но като групи в периферията на обществото, което се идентифицира с мнозинството. На тази основа се развиват маргинализация и етноцентричност и в крайна сметка асимилация.

В Европа в много отношения подходът е бил същият доскоро или продължава да е такъв и до сега. Но процесите, които се развиват през втората половина на нашия век повсеместно доведоха до налагане на интеркултурализма. В това отношение той преминава значително развитие. Започнал като един отговор на расизма и асимилационната политика и като една философска концепция, той се трансформира в социална, медийна и особено в образователна практика. Последното е особено важно, тъй като изисква перспективно мислене и изграждане на определен модел на мислене и поведение в бъдещото дейно поколение.

Интеркултурното образование

По отношение на педагогическите реалности доктрината за интеркултурно образование води до равенство на шансовете, тя е доктрина и на модерната педагогика не само по отношение на децата от малцинствата, но и по отношение на децата, които се намират в рисково състояние и на децата с девиации.

Интеркултурното образование си поставя за цел да развива или да достигне до:

1.Изграждане на познавателни, мотивационни и поведенчески основания за лична его-, социо-, етноцентристка сигурност.

2.Трансформиране на образите и представите, свойствени за различните култури - основа на отношенията и поведението.

3.Адекватна оценка на различните култури - ценности, начин на живот и поведение и пр. , независимо дали са представени или не в дадения локален случай.

4. Трансформиране на властните отношения и реализиране на равенство за тези, които депресирани поради своята култура, начин на възприемане на света и поведение.

5. По-добро опознаване на културите, социалните класи, реда, училищната дисциплина, образователните цели и т. н, които са общо притежание на хората.

6. Развитие на комуникацията между индивиди, групи, общества, за да се направи тя по-позитивна и обогатяваща за всички. [По: Rey-von Allmen, M. Des mots aus actes. Terminologie et representation des migrations, des rapports sociaux et des relations interculturelles. In: Coultures ouvertes sociétés interculturelles. Du contact a l'interaction. Vol 2, P., 1994, 385-398]

7. Възпитание в интеркултурен дух - недоминиране на една култура над друга, взаимен обмен на ценности, отричане на национализма, етноцентризма, сепаратизма.

8. Възпитание в емпатия и солидарност - умение за възприемане и разбиране на другия, конструиране на по-хуманен свят.

За тази книга

Текстът, който следва е превод от една работна книга, предназначена за курс по интеркултурно образование, проведен през уч. 1995/96 г. в Университета на Болоня, Италия. Програмата е озаглавена “Стратегии за интеркултурно образование в училище” и е разработка на Университетската Лаборатория за интеркултурно образование.

Подходът е интердисциплинарен. Учебното съдържание е от областите културна антропология, социология, крос-културна психология, етика, икономика, история, география, педагогика. Включва анализ на населението от различните региони - демографски, исторически, етнически, етнографски, езикови и други особености, техники за наблюдение. Техники за комуникация в интеркултурна среда, особености на работата в такава среда. Дидактически техники: на групова и индивидуална работа, решаване на проблеми, оценка и самооценка и т.н. Тук са представени Втора и Трета глави. Някои несъответствия в българската и италианската терминология и особености на структурата на книгата наложиха по-осезателна редакторска намеса.

Преводът и издаването на тази книга са част от работата по ТЕМПУС проект “BULGAMIN” N 09532-95, обединяващ учени от Института по философия на БАН; Философския факултет на СУ “Св. Кл. Охридски”; Международния център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия; Университетът на Амстердам, Нидерландия; Университетът на Болоня, Италия; ENS -Фонтене/Сен Клу - Париж, Франция и Шуменския университет “Еп. К.Преславски”

Иван Иванов